

ESHTISHDA KAMCHILIGA BO'LGAN BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Andijon davlat pedagogika inisituti Maktabgacha ta'lim fakulteti
Maxsus pedagogika:logopediya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Hasanova Dilshoda Oybek qizi

Annotatsiya: Ushbu tezisda eshitish kamchiliklarining kelib chiqish sabablari, ular orqali hosil bo'lgan kasalliklar va bartaraf etish usullari haqida olimlarning fikrlari yoritilgan.

Abstract: In this thesis, the opinions of scientists about the causes of hearing defects, diseases caused by them, and methods of elimination are highlighted.

Аннотация: В данной диссертации освещены мнения ученых о причинах возникновения дефектов слуха, вызываемых ими заболеваниями и методах их устранения.

Tayanch so'zlar: eshitishni buzilishi, zaif eshitish, karlik, travmalar, shamollash, shikastlanish.

Nutq eshituv organlari vositasi bilan idrok etishga asoslangan bo'lib, atrofdagilarga taqlid etish yo'li bilan rivojlanib boradi.

Korreksion pedagoglarning T.A.Vlasova, R.M.Boskis, D.V. Neyman va boshqalarni bergan ma'lumotlariga ko'ra, eshitishda nuqsonlari bor bolalarning rivojlanish darajasi shu nuqsonning bola hayotining qaysi davrida paydo bo'lganligiga va og'ir-yengilligiga bog'liq. Eshitishda kamchiligi bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish, hayotga moslashtirish, ulardahi kamchilikni bartaraf etish yoki bilinmaydigon holarga keltirish, bu turdagi bolalar bilan korreksion-kompentatsion ish faoliyatlarini olib borilishi o'rgatadigon fan surdopedagogika deyiladi.

Surdopedagogika – lotincha “surdos-kar”, “logos-fan,ta'limot” degan ma'nolarni bildiradi.

O'qish va yozish malakalari – nutqiy malakalaridir, o'qish va yozish esa nutqiy faoliyatning turlari hisoblanadi. Nutqiy faoliyat va malakalarni egallashda motiv (sabab) va ehtiyojlar katta ahamiyatga ega. Eshituvchi bola tomonidan og'zaki nutq muloqot jarayonida o'z – o'zidan tabiiy ravishda o'zlashtiriladigan bo'lsa, yozma nutq ongli va maqsadli ravishda o'zlashtirilishini talab etadi. O'qish va yozuvning psixologik – fiziologik negizini o'rganib chiqqan psixologlar, tilshunoslar, metodislar nutqiy faoliyatning mazkur turlarini egallash uchun bolalardan iroda, aql, jismoniy kuchning talab etilishini e'tirof etadi. O'qitishning boshida o'qish jarayoni sekin kechadi: bola bitta harfni idrok etadi, tanib oladi, kerakli tovushga aylantiradi. So'zda qancha harf bo'lsa, shucha aqliy – irodaviy harakat bajariladi. O'qishning texnik tomonini o'zlashtirilishi ham diqqat e'tibor va g'ayratni talab etadi. Biroq o'qilgan so'zning ma'nosi har doim ham bolalar tomonidan yaxshi tushunilmaydi. O'qilganlarning ma'nosini tushunishi o'qish bilan bir vaqtda kechmaydi. O'qish chog'ida tovushlarni birlashtirish katta qiyinchiliklarni tug'diradi, bolalar alohida tovushlarni talaffuz etadi, lekin bo'g'inlay olmaydi. Hozirgi paytda umumta'lim maktablarda bolalar sovodini chiqarishda tovushli analitik – sintetik metod qo'llaniladi. Ushbu metodga ko'ra o'qituvchi bolalarga jonli nutqdan so'zlarni, so'zlardan bo'g'inlarni, bo'g'inlardan tovushlarni ajratishni o'rgatadi. So'zdagi tovush va uning talaffuzi ajratilgandan keyin o'qituvchi

"Экономика и социум" tovushning belgisini, ya'ni harfni ko'rsatadi. Keyin bolalar yangi harflardan bo'g'in va so'zlarni tuzishga o'rganadilar. Surdopedagogikada mavjud bo'lgan turli tizimlar doirasida sovod o'rgatish muassasalariga turlicha yondashilgan. Mimik tizimda asos etib, bolalarning imo ishoralari nutqini rivojlantirilishi olinadi. Yozma nutqga imo ishorali belgilarni garfik belgilariga o'tkazish orqali o'rgatilar edi. Yozishga o'rgatish jarayoni quydagi ko'rinishda bo'lgan: buyum va u haqidagi tasavvuridan mimik belgiga, undan yozuvga; o'qishda – grafik obrazdan – mimik belgiga, undan predmet tasavvurga o'tiladi. Tilga o'rgatishning yozuvli tizimda asos etib, yozma nutq olinar edi. Yozma nutq negizida og'zaki nutq shakllantiriladi. Yozuvda tushunchalar grafiklarga aylantiriladi, o'qishda grafik obrazlarda – tushunchalarga o'tilardi. Ushbu ikki tizim amalyotida savotga o'rgatish jarayoni grafik obrazlarni eslab qolish bilan taqqoslashga keltirilardi. Savod o'rgatish yozma nutqni rivojlantirish bilan uyg'unlikda kechadi, shu sababli nutq o'stirish deganda savod o'rgatish ham

nazarda tutiladi. Savodga o'rgatish muammolariga mamlakatimiz surdopedagoglari U.Yu.Fayziyeva, F.J.Alimxodjayeva, I.K.Kislitsina, X.Gaynuddinovlarning ilmiy izlanishlari bag'ishlangan. Ilmiy tadqiqotlarda o'qishga o'rgatishda analitik – sintetik tovushli metoddan foydalanish yo'llari ochib beriladi. Har bir pedagogik tizimning o'ziga xosligi o'sha tizimning nazariy asoslari, undan kelib chiqqan ta'lim, yo'nalishlari konkret tashkiliy sharoit va shakllariga bog'liqdir. Surdopedagogikaning barcha tanish bo'lgan tizimlarida birinchi navbatda ta'limning turli bosqichlari ajratilgan. Til bo'yicha barcha o'zlashtiriladigan material bosqichlari bo'linib mazmun va hajm jixatdan murakkablashib, kengaytirilib borgan.

Kar bolalarning zamonaviy maktabida 12 yillik ta'lim olish belgilanib uning davomida umumta'lim maktabining 9 yillik hajmdagi ma'lumot beriladi. Ta'limni bosqichlarga ajratish avvalo ta'limning asosiy maqsadi 9 yillik maktabi o'quv fanlari doirasida umumta'lim ma'lumot berish, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida davom etirishi uchun zamin yaratish. Ta'lim jarayonining bosqichlarga ajratilishi kar bolalarning yosh va psixofizik imkoniyatlariga ham bog'liqdir. Ba'zi tilni egallashga oid va nutqiy malakalarga qo'yiladigan talablar katta yoshdagi bolalar tomonida, psixik bilish jarayonlarining ma'lum darajaga yetgan holdagina o'zlashtirishi mumkin, ayrim talablar faqat boshlang'ich maktabda o'zlashtirilishi mumkin. Shunday qilib kar bolalar maktabida ona tilini o'qitishni bosqichlarga bo'linishi didaktik (ta'limni xajmi) psixofiziologik, lingvistik omillarga bog'liqdir. Kar bolalarga ta'lim berish kursi 4 ta asosiy bosqichga ajratiladi. Dastlabki bosqich – maktabgacha davrni o'z ichiga oladi va bolalar maxsus maktabgacha ta'lim muassasasiga borgan xolda 4 – 5 yil davom etadi maktabgacha tayyorgarlik ko'rmagan bolalar maktabning tayyorlov sinfida ta'lim oladilar. Ikkinchi bosqich – 1-4 boshlang'ich sinflarni qamrab oladi. Unda 7-yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan bolalarda ta'lim oladilar. Uchunchi bosqich – 5-7 o'rta sinflarni qamrab, unda 11-13 yoshli o'quvchilar ta'lim oladilar. Turtinchi bosqich – 8-12 sinflarni qamrab oladi. Ko'rsatilgan bosqichlar ona tili faniga kirgan o'quv fanlarining vazifalari, mazmuni, bolalarni nutqiy rivojlantirish yo'nalishlari, qo'llaniladigan metodik yo'llari bilan farqlanadi.

Tayyorlov bosqichning bosh vazifasi – qisqa muddat ichida muloqot uchun zarur bo'lgan nutqiy materialni egallashini taminlashdir. Ta'limni mazmuni dastlabki muomilani o'rnatish va egallangan tajriba va bilish faoliyatini nutqida aks ettirishda ishtirok etadigan darak, undov, so'roq gap va so'zlardan tashkil topadi. Tilga oid qobilyatlarni rivojlantirish nutqni idrok qilish, tushunish, bayon etish va hosil qilish psixofiziologik mehanizmini shakllantirishdir. Bolalar ta'limning dastlabki kunlaridanoq shunday sharoitga tushib qoladiki, ularga murojat etilgan nutqqa munosabat bildirish, mazmuniga qarab nima so'rayotgani, nimaga undalyotgani tushunish zarurati to'g'iladi. Nutqni idrok etish talaffuzga o'rgatish va eshitish qobilyatini rivojlantirish darslarida o'rgatiladi. Nutqni qabul qilish va ifodalash jarayonlarini jadallashtirish, maqsadida daktilolamyadan foydalaniladi. Maktabgacha tayyorgarlikni ko'rmagan bolalar uchun daktilologiya dastlabki nutq shakli bo'lib, og'zaki nutq bilan bir vaqtda o'stiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri), 2020
2. O'zbekiston respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida - T.:2019 y.